

Kecskés D. Gusztáv
Tudományos főmunkatárs
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

RÉSZLETES ZÁRÓJELENTÉS

Az OTKA által támogatott, 68767. azonosító számú, „Magyarország és az ENSZ, 1945–1990” című kutatáshoz

A 2007. júniustól 2012. júniusig tartó, az OTKA pályázat keretében végzett kutatásaimról szóló zárójelentésben először a magyarországi és külföldi anyaggyűjtő kutatásaim lefolyásáról és eredményeiről számolok be (I.). Majd a publikációk elkészítésének fázisait ismertetem (II.). Ezt követi a feldolgozás során felmerülő nehézségek előadása (III.) és a fő tartalmi következtetések előszámlálása (IV.). Végezetül kitekintést adok a munka folytatásáról és a közeljövőben várható publikációkról is (V.).

I. Anyaggyűjtés

A levéltári és könyvészeti anyag összegyűjtésével kapcsolatban vállalt feladataimat jelentősen túlteljesíttem.

1. Magyarországon
 - a) Levéltári kutatások

A Magyar Országos Levéltárban (MOL) a Külügyminisztérium iratai közül áttekintettem, válogattam és lefényképeztem, ill. fénymásoltattam a témámra vonatkozó szigorúan titkos iratok (TÜK, XIX-J-1-j) 1945 és 1964 közötti csoportjából a Vegyes elnevezésű csoportot, amely Magyarország nemzetközi szervezetekben kifejtett tevékenységét dokumentálja, továbbá az 1965 utáni ENSZ-re vonatkozó anyagot, amely éves bontásban szerepel. Feltártam továbbá a következő irategyütteseket: Békeelőkészítő Osztály (XIX-j-1-a), a Követségek, külföldi magyar képviseltek (XIX-j-55-b, UNESCO Képviselő, Admin), „Nemzetközi Admin” (XIX-j-1-k, 1945–1964), KÜM Vegyes Admin (1945–1964), New York ENSZ Képviselő Admin (XIX-j-59, 1959–1961), Genfi Állandó ENSZ Képviselő, TÜK (XIX-j-60, 1957–1958), valamint a Külügyminisztérium Kollégiuma (XIX-j-1-o, 1949–1972). Továbbá a Magyar Országos Levéltár Magyar Vöröskereszttől származó, az 1956-os magyar menekültgyűzöz kapcsolódó iratait is lefényképeztem.

A hidegháborús korszak magyar külpolitikájának irányítása szempontjából döntő jelentőségű pártszervek vonatkozó iratait szintén összegyűjtöttem. Így a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága (276. f. 53. csoport), az MDP Központi Vezetőség Titkársága (54. csoport) és Külügyi Bizottsága (80. csoport)

dokumentumait. A Magyar Szocialista Munkáspárt legfőbb vezető testületeinek (288. f. 4. csoport: Központi Bizottság, 5. csoport: Politikai Bizottság, 7. csoport: Titkárság) érintett dokumentumainak másolatát szintén megszereztem.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában ugyancsak végeztem kutatásokat (pl. ENSZ különböző bizottságai dosszié, objektum dosszié, száma: 15-OD-1719, megnyitva: 1958. október 7., lezárva: 1971. május 21, Archiv szám: 0-8-079/71. A dossziét az ENSZ Genfben székelő Európai Hivatalára és más bizottságaira, szerveire vonatkozó adatok gyűjtése céljából hozták létre; Nemzetközi szervezetek, Genfi Magyar ENSZ Misszió dosszié (MNK Belügyminisztériuma), objektum dosszié, szám: 15-OD-2366, megnyitva: 1979. május 28., lezárva: 1993. április 27, archiv szám: 0-8-558/IV. Téma: a Genfben működő nemzetközi szervezetekben dolgozó vagy felveendő személyek „operatív” felhasználásának kérdése, információszerzés.).

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában a Héderváry Klára által 1999-ben adományozott, az 56-os magyar forradalom ügyét vizsgáló ENSZ Ötös Bizottság dokumentációját ugyancsak áttanulmányoztam.

b) Könyvészeti kutatások

Nyilvános ENSZ-dokumentumok az Országgyűlési Könyvtár ENSZ Letéti Gyűjteményéből (a Magyarországra vonatkozó tételek fénymásolása):

- Az ENSZ (és szakosított szervezeteinek) évkönyvei 1946–1947-től 1990-ig (*Yearbook of the United Nations*)
- Encyclopedia of the UN
- Index to proceedings of the General Assembly
- Index to proceedings of the Security Council
- Nations Unies, Assemblée générale, Séances plénières, Comptes rendus sténographiques des séances, New York.
- Nations Unies, Assemblée générale, Résolutions adoptées par l’Assemblée générale, New York.
- Nations Unies. L’Assemblée générale. Documents officiels : Onzième session. Supplément N° 18 (A/3592), Rapport du Comité spécial pour la question de Hongrie, New York, 1957.
- Nations Unies, Conseil de Sécurité, Documents officiels, New York.
- Nations Unies, Conseil de Sécurité, Résolutions et décisions du Conseil de Sécurité, New York.
- The History of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), vol. 2, New York, 1950 (XIV. Hungary).

Az Országgyűlési Könyvtár gyűjteményéből a témára vonatkozó művek bibliográfiájának elkészítése (az ENSZ történetéről általában, Magyarország és az ENSZ kapcsolatáról, az ENSZ és az 1956-os forradalom).

c) Oral history

Interjút készítettem számos egykor az ENSZ-ben dolgozó magyar diplomatával és ENSZ-alkalmazottal.

2. Külföldön

2008.

2008. januárban az OTKA anyagi támogatásával Montevideóban kutattam az uruguayi kormánynak az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos reakciójáról, főként ENSZ-képviselőjének, az ENSZ Magyarországot vizsgáló Ötös Bizottsága tagjának, Enrique Rodriguez Fabregatnak a magyar ügyben tett lépéseiről. Diplomáciai dokumentumokat gyűjtöttem a Külügyminisztérium Levéltárában (*Archivo Histórico-Diplomático*), az ország általános külpolitikájáról szóló kivonatokat fénymásoltam a Külügyminisztérium Könyvtárában az 1945 és 1963 közti időre vonatkozóan. A Nemzeti Könyvtárban (*Biblioteca Nacional del Uruguay*) és a Parlamenti Könyvtár (*La Biblioteca del Poder Legislativo*) egyik részlegében (*Edificio de las Comisiones*) digitális fényképezőgéppel lemásoltam az Ötös Bizottság tevékenységéről a korabeli uruguayi sajtó öt fontos napilapjában (*El Pais, El Dia, El Plata, El Debate* és *Accion*) megjelent tudósításokat. A Parlamenti Könyvtárban megkerestem és lefénymásoltattam a magyar forradalommal és az Ötös Bizottsággal kapcsolatos képviselőházi és szenátusi vita jegyzőkönyveit (*Dario de sesiones de la Camara de Representantes*, valamint *Dario de sesiones de la Camara de Senadores de la Republica Oriental del Uruguay*), az elnökségi palota (*Palacio Libertad*) Könyvtárában pedig a korabeli Uruguayra jellemző Nemzeti Kormányzótanács (*Consejo Nacional de Gobierno*) üléseinek vonatkozó jegyzőkönyveit. Konzultáltam és interjút készítettem több, az 1950-es évek második felében aktív uruguayi diplomatával, valamint Rodriguez Fabregat egyik fiával és egyik unokájával (kiváló képanyagot és hasznos dokumentációt is kaptam tőlük).

2008. márciusban az Osztrák Akadémia ösztöndíjával a Bécsi Nemzetközi Központban (Vienna International Center, VIC) kutattam. A bécsi ENSZ-intézmények magyar vonatkozású levéltári anyagait gyűjtöttem össze: a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség Levéltárában és Könyvtárában rendelkezésemre bocsátott dokumentumokat – a NAÜ tanácskozásokra való meghívással, szakértők küldésével kapcsolatos, a bécsi magyar Állandó Misszió és a NAÜ Titkárság közötti levelezést, szerződéseket, a Titkárságon belül keletkezett magyar vonatkozású belső memorandumokat – kérésemre fénymásolatban is megkaptam. Az egyik legérdekesebb iratsorozat bemutatja, amint a Magyar Népköztársaság kormánya több ízben a NAÜ segítségét kéri abban, hogy kísérleti célokra hasadó anyagot szerezzen be az Egyesült Államoktól. A bécsi ENSZ-központ könyvtárában (United Nations Library – Vienna) az ENSZ Kábítószer- és Bűnügyi Hivatala (UNODC) illetve e szervezet előzményeinek Magyarországot (is) érintő jelentéseit gyűjtöttem össze digitalizált formában a Nemzetközi Ópium Bizottság 1909-es jelentésétől 1990-ig. Lehetőséget kaptam, hogy átnézzem az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) Titkárságának még nem rendezett irattárát. A magyar vonatkozású dokumentumok

kiválogatásának különös jelentőséget adott, hogy Magyarország kezdeményezte e szervezet létrehozását az 1960-as évek második felében, és később is nagy aktivitással vett benne részt.

2008. júniusban a Brit Akadémia ösztöndíjával a brit Nemzeti Levéltárban (National Archives, Kew) kutattam. Magyarország és az ENSZ kapcsolatával összefüggő brit külügyi iratokat gyűjtöttem. Digitális fényképezőgéppel fotókat készítettem a Magyarország ENSZ-beli felvételének hosszú folyamatát és annak nemzetközi összefüggéseit részletesen leíró brit diplomáciai dokumentumokról. Az 1957. januárban az ENSZ Közgyűlése által a magyar forradalom ügyének kivizsgálására létrehozott ún. Ötös Bizottság megalakulását és működését alaposan tárgyaló brit külügyi anyagról számos másolatot készítettem. Az ENSZ-beli magyar ügyben érintett Uruguay, Tunézia, Dánia, Ceylon, Ausztrália, Új-Zéland és Thaiföld korabeli kül- és belpolitikáját feldolgozó brit külügyi iratokról ugyancsak hoztam fényképeket.

2008. júliusban az École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) ösztöndíjával az UNESCO Levéltárában tanulmányoztam és összegyűjtöttem a magyar vonatkozású iratokat.

2008. októberben a Fonds national de recherche scientifique (FNRS) ösztöndíjával a belga külügyminisztérium levéltárában és a NATO levéltárában kutattam a témát érintő dokumentumokat, valamint lefényképeztem a Héderváry Klára egykori ENSZ-alkalmazott által a magyar ügyről összegyűjtött ENSZ-titkársági dokumentáció azon részét, amely Héderváry lakásán található.

2009.

2009. június–júliusban a Swiss National Science Foundation (SNSF) ösztöndíjával az ENSZ-család Svájcban található intézményeinek levéltáraiban a Magyarországra, valamint az egyes szervezetek és Magyarország kapcsolatára vonatkozó dokumentumokat (fénymásolatok, digitális fényképek) gyűjtöttem. A következő intézmények levéltáraiban végeztem kutatásokat: az Egyesült Nemzetek Genfi Hivatala, az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, az Egészségügyi Világszervezet, az Oktatás Nemzetközi Irodája, a Szellemi Tulajdon Világszervezete, az Egyetemes Posta Unió (Bern), a Nemzetközi Távközlési Unió, a Meteorológiai Világszervezet és az Interparlamentáris Unió. A Népszövetség, a Vörös Kereszt Nemzetközi Bizottsága, az Egyházak Világtanácsa és a Nukleáris Kutatások Európai Szervezete irattáraiban szintén másoltam számos hasznos iratot kutatási témára vonatkozóan. Továbbá interjút készítettem az 1956-os menekültek fogadásában a nemzetközi szervezetek részéről részt vett személyekkel.

2009. szeptember–novemberben a francia kormány ösztöndíjával a francia Külügyminisztérium Levéltárában (Archives Diplomatiques) La Courneuve-ben és Nantes-ban kutattam. A külügyminisztériumi iratokat őrző La Courneuve-i részlegben kitűnő forrásokat találtam az Európa, 1944-1970 és az Egyesült Nemzetek és a Nemzetközi Szervezetek (1985-ig) elnevezésű fondokban egyaránt Magyarország és az ENSZ kapcsolatáról, főként az 1945-től 1955-ig húzódó felvételi folyamat és az 1956 és 1962 között

a Biztonsági Tanács majd az ENSZ Közgyűlés napirendjén szereplő magyar kérdés nemzetközi háttéréről, az 1957. januárban a magyar forradalom ügyének kivizsgálására létrehozott ENSZ különbizottság működéséről és a benne tagként szereplő államok (Uruguay, Dánia, Ceylon, Ausztrália és Tunézia) és más a magyar kérdésben érintett egyéb országok (Új-Zéland, Burma, Thaiföld) külpolitikájáról; Magyarország és a világszervezet viszonyáról az 1960–1980-as években, a Szovjetunió, Lengyelország és Csehszlovákia ENSZ-politikájáról; valamint egyes genfi székhelyű ENSZ-intézményeknek, így a Menekültügyi Főbizottságnak, a Munkaügyi Világszervezetnek és az Európai Gazdasági Bizottságnak a szovjet blokkal (benne Magyarországgal) fenntartott kapcsolatairól. A francia Külügyminisztérium Levéltárának Nantes-i részlegében (a francia külképviseletek anyaga) összegyűjtöttem a témára vonatkozó dokumentumokat a budapesti francia követség majd nagykövetség, valamint a New York-i és a genfi állandó francia ENSZ Misszió iratanyagából.

2010.

2010. februárban az ILO Century Project megbízásából leírást készítettem a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet és a volt szovjet blokk kapcsolatára vonatkozó, az ILO Levéltárában található dokumentumokról, valamint iratokat gyűjtöttem a Nemzetközi Migrációs Szervezet Könyvtárában és a Vöröskereszt Társaságok Nemzetközi Ligájának Levéltárában Genfben.

2010. áprilisban a Holland Akadémia ösztöndíjával kutatásokat folytattam Hágában a Béke Palota (Peace Palace) Könyvtárában az ENSZ Nemzetközi Bírósága és a szovjet blokk (benne Magyarország) kapcsolatairól.

2011.

2011. októberben az OTKA támogatásával amerikai külügyi dokumentumokat gyűjtöttem Washingtonban a Nemzeti Levéltárban (National Archives and Records Administration, NARA) az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadásáról és Magyarország ENSZ-felvételéről.

II. Publikációs tevékenység

1. Megjelent tanulmányok

- a) « Egy humanitárius csoda anatómiája – az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása », *Külügyi Szemle*, 2010 (9. évf.) 4. sz. pp. 158–168.
- b) « Pénzgyűjtés és propaganda. Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében », *Századok*, 2012 (146. évf.) 1. sz. pp. 109–145.

2. Kéziratok

- a) Guide d'archives: Relations entre l'Organisation Internationale du Travail et le bloc soviétique, 1944-1980, ILO Century Project, 2010. 51 p.
- b) Magyarország és az ENSZ kapcsolatára vonatkozó kronológia első változata (90 p.).
- c) *Egy globális humanitárius akció hétköznapjai*. Az 1956-os magyar menekültek segélyezésének szervezésére létrehozott Koordinációs Bizottság összefoglaló jegyzőkönyvei (Genf, 1956. november 13.–1957. október 29.). Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat fordította és közli Kecskés D. Gusztáv. Budapest, 2012. 228 p.

3. Előadások konferenciákon:

2010. június 5. Bécs: Historical perspective. International Labour Organisation and the former Soviet bloc, workshop panel: Regional Perspectives on the UN and Security, *ACUNS 23rd Annual Meeting* (The Academic Council on the United Nations System, University of Vienna).

2011. június 24. Berlin: International Labor Organization and the former Soviet Bloc. An Archival Perspective, *How Did Eastern and Western Europe Meet in International Organizations (1945–1973)? A „post-Cold War Perspective*, international workshop, Humboldt Universität zu Berlin, IGK Work and Human Life Cycle in Global History.

2012. április 27. New York: The Anatomy of a Humanitarian Miracle. The Case of the 1956 Refugees, American Hungarian Educators Association (AHEA), 37th Annual Conference, 26–29 April 2012, Long Island University, Brooklyn Campus, University Plaza, Brooklyn, New York.

5. További előadások

2009. november 4. Párizs: Acte de propagande ou geste humanitaire? L'accueil des réfugiés hongrois de 1956 en France [Propaganda akció vagy humanitárius gesztus? Az 1956-os magyar menekültek befogadása Franciaországban] (Párizsi Magyar Intézet).

2009. november 17. Budapest: Az 1956-os menekültek nyugati fogadtatásáról ENSZ- és NATO-források tükrében (MTA Történettudományi Intézet).

2010. április 27. Hága: Hungary and the United Nations. A historical perspective. The part of the International Court of Justice. Lecture on current archival researches (Instituut voor Nederlandse Geschiedenis [Institute of Netherlands History]).

2010. október 21. Budapest: Propaganda akció vagy humanitárius gesztus? Az 1956-os magyar menekültek franciaországi befogadása (Francia Kulturális Intézet).

III. Nehézségek, módosítások és azok indoklása

Az OTKA által 2007-től támogatott kutatásaim célja Magyarország ENSZ-ben kifejtett tevékenységének, szerepének és helyének történeti vizsgálata 1945-től 1990-ig. Az anyaggyűjtést illetően (magyarországi és külföldi levéltári és könyvészeti kutatások, interjúk) a pályázati idő egy évvel módosított lejártáig, 2011. júniusig befejeztem a munkát. A publikációk tematikáját és elkészülésének, így a pályázati munka befejezésének határidejét azonban – az OTKA engedélyével – 2012. júniusra módosítottam. A kutatás éve alatt olyan hatalmas mennyiségű és értékes külföldi és hazai forrásanyag került a birtokomba (lásd az *Összegyűjtött források listáját* e rész végén), aminek csak kis részét tudtam a jelzett időpontig feldolgozni. A publikációk elkészítésében megfigyelhető késedelem egyrészt azzal magyarázható, hogy a külföldi levéltári anyag összegyűjtése, a tanulmányutak szervezése és lebonyolítása a tervezettnél több időt vett igénybe. Másrészt a tanulmányok elkészítését hátráltatta, hogy abban az esetben tudom a lehetőségeim szerint hitelesen megírni a kérdéskör bármely fejezetét, ha az ENSZ intézmények, az érintett egyéb nemzetközi szervezetek, a nyugati (és ha mód van rá a szovjet), valamint a magyar források egyaránt a rendelkezésemre állnak. A pályázathoz tartozó bemutatható publikációk elkészítéséhez szükségesnek láttam az időbeli keretek és a tematika szűkítését az 1956 és 1963 közti időszakra, ill. az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadására. Az ezt megelőző és követő periódus (amelyre az OTKA pályázatom tematikájának megfelelően szinte teljes egészében megvannak a forrásaim) feldolgozását későbbre halasztom. Nagyon hálás vagyok, hogy az OTKA hozzájárult a kért módosításokhoz.

A 2010. szeptembertől módosított munkaterv értelmében 2012. júniusra egy dokumentumkötet kéziratát kellett elkészítenem, amely nyomon követi a magyar menekültek 1956 utáni sorsát. A kötet elkészült annyi módosítással, hogy terjedelme 228 oldal lett, és nem 300-350 oldal. A sokféle nemzetközi szervezettől és a magyar külügytől származó dokumentáció közlése helyett, a határidő betartása érdekében, amellet döntöttem, hogy az 1956-os magyar menekültek segélyezésének szervezésére az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által Genfben létrehozott Koordinációs Bizottság összefoglaló jegyzőkönyveit teszem a kötetbe. Ezek rendszeres és alapos áttekintést nyújtanak a menekültek nyugati befogadásának döntő szakaszáról 1956 ősztől 1957 őszéig, és bemutatják az ebben résztvevő fő aktorok – kormányközi, kormányzati és nem-kormányzati szervezetek – állásfoglalásait és tevékenységét is.

Az összegyűjtött források listája

- Az ENSZ Titkárság (New York) belső iratai (New York: az ENSZ Levéltára, Buttler Library; Stockholm: a svéd Királyi Könyvtár Kézirattára – Hammarskjöld Collection; Brüsszel: Héderváry Klára egykori ENSZ-alkalmazott magángyűjteménye a lakásán).
- Az ENSZ-család Svájcban, főként Genfben található intézményeinek levéltárai: az Egyesült Nemzetek Genfi Hivatala, az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, az Egészségügyi Világszervezet, az Oktatás Nemzetközi Irodája, a Szellemi Tulajdon Világszervezete, az Egyetemes Posta Unió (Bern), a Nemzetközi Távközlési Unió, a Meteorológiai Világszervezet és az Interparlamentáris Unió.
- Az ENSZ-család Bécsben lévő intézményeinek archívumai: a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, az ENSZ Kábítószer- és Bűnügyi Hivatala (UNODC) és az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) Titkársága.
- További ENSZ-intézmények dokumentumai: az UNESCO Levéltára (Párizs), a Béke Palota (Peace Palace) Könyvtára az ENSZ Nemzetközi Bíróságának anyagával (Hága).
- Kormányközi szervezetek: NATO (Brüsszel), a Népszövetség és a Nemzetközi Migrációs Szervezet (Genf) és nem kormányközi szervezetek: a Vörös Kereszt Nemzetközi Bizottsága, a Vöröskereszt Társaságok Nemzetközi Ligája, az Egyházak Világtanácsa és a Nukleáris Kutatások Európai Szervezete (Genf) levéltárai.
- Amerikai, francia, brit, belga, uruguayi kormányzati és diplomáciai iratok.
- A magyar külügyi és pártiratok.

IV. Eredmények, megállapítások

Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása

Az 1956-os forradalom szovjetek általi leverését követő magyar menekülthullám, illetve a befogadásukra szervezett nemzetközi segélyakció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. Az európai viszonylatban is jelentős, mintegy 200 ezer fős menekülttömeg ellátása, a befogadási országokba szállítása és integrálása a nemzetközi menekültsegélyezés különleges sikere, melyben az ENSZ-család intézményei meghatározó szerepet játszottak.

A magyar forradalom vérbefojtása után – ebben a korabeli publikált nyugati és az 1989-ig titkosan kezelt magyar statisztikák is megegyeznek – mintegy 200.000 ember hagyta el az ország területét, amiből 1957 nyaráig, élve a Kádár-kormány által meghirdetett amnesztiával, több mint 11 ezren hazatértek.¹ „A hirtelen és tömeges elvándorlásoknak az országban egyedülálló példája”-ként minősíti az 1956–1957-es menekülési hullámot Puskás Julianna 1985-ben publikált tanulmánya.² Az ország lakosságának a számítások szerint 1,5–1,7 %-át érintő migráció demográfiai hatását jól érzékelteti, hogy az ennek nyomán előállt népességvesztés 70 %-kal meghaladta az 1956. évi természetes szaporodást. Megváltozott a lakosság nemek szerinti összetétele: a távozók kétharmada ugyanis férfi volt, és a nőtöbbség elérte az 1949-es értéket. Érzékelhetően csökkent a fiatal generációk számaránya, mivel az országot elhagyók többségét ők adták. Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) 1957. március 11-én közzétett statisztikáiból arról értesülhetünk, hogy az emigránsok közül 1957 márciusáig mintegy 173 ezren kerültek első fogadóhely gyanánt Ausztriába és 18.600-an Jugoszláviába.³ Már 1956 novemberétől megkezdődött e két államban összezsúfolódottak továbbszállítása, mivel ezeket az országokat a menekültek nagy többsége csak első állomásnak tekintette, és tovább kívánt menni. 1957. április 1-ig az ENSZ menekültügyi hivatala által nyilvántartott 193.805 kivándorló közül 135.417 személyt (70 %) már elszállítottak 29 különböző – 14 Európán kívüli – országba. 78.574 fő (40,5 %) európai és 56.843 fő (29,3 %) pedig Európán kívüli országokba került.⁴ 1957. december végéig új hazájába érkezett az Ausztriában nyilvántartásba vett menekülők mintegy 90 %-a. A legtöbben az Egyesült Államokban (35.026), Kanadában (24.525), Nagy-

¹ KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai, 1956. október 23–1957. április 30. *Régio*. 1991. 4. sz. pp. 174–211. (Különlenyomat is az 1956-os Intézet kiadásában. Budapest, 1992.) Egy osztrák belügyminisztériumi jelentés szerint 1957. április 6-ig 174.704 magyar menekült érkezett Ausztriába; a jugoszláv belügyminisztérium pedig úgy tudta, hogy 1957. május 26-ig 19.181 magyar menekült lépte át Jugoszlávia határát.

² Puskás Julianna: „Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években”, *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Szerk. Molnár János, Orbán Sándor és Urbán Károly. Budapest, MSZMP KB Párttörténeti Intézete–MTA Történettudományi Intézete, 1985. p. 247.

³ NATO Archives (Brüsszel, a továbbiakban: NA): Note du président du Comité politique (signé A. Casardi), *Rapport sur les réfugiés hongrois*, C–M (57)65 (17 avril 1957). Ez a tanulmány az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1957. március 11-én kiadott statisztikáira támaszkodik.

⁴ Nations Unies, Comité de l'UNREF, A/AC. 79/73 (1957. május 8.).

Britanniában (20.590), az NSZK-ban (14.270), Svájcban (11.962), Franciaországban (10.232) és Ausztráliában (9.423) telepedtek le.⁵

A magyar menekültválság megoldása a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás kiemelkedő projektje volt. Ezek az új menekültek sokkal jobb bánásmódban részesültek, mint a korábbi magyar emigránsok⁶ vagy a többi korabeli európai menekült. Néhány elszigetelt negatív példát leszámítva, az 1956–1957-es magyar menekülttömeg integrálása a nyugati társadalmakba nagyon eredményes akciónak tekinthető! Ennek összköltsége több mint 100 millió akkori, vagyis több mint 1 milliárd mai dollár, ami messze meghaladja az 1954-ben létrehozott ENSZ Menekült Alapba (UNREF) a második világháború utáni menekültprobléma megoldására befizetett összeget.⁷ Pedig az 1950-es évek közepén még több mint 200 menekülttáborban mintegy 70 ezer „hard core” menekült volt Ausztriában, az NSZK-ban, Olaszországban és Görögországban az 1940-es évek vége óta.⁸

A menekültek problémáinak megoldására irányuló pénzgyűjtési kampányok korábbi eredményei kevés derűlátásra adtak okot: „Tíz nappal ezelőtt mintegy 15.000 menekült volt Ausztriában. Úgy értesültem, hogy ez most 30.000. Ki tudja, mennyi lesz egy hónap múlva? Az IRO⁹ nagy ellátási programjának tulajdonképpeni csődje óta a kormányok először szembesülnek a menekültek ellátásához szükséges jelentős pénzalapok biztosításának problémájával”,¹⁰ fakad ki 1956. november 17-i bizalmas levelében Myer Cohen, a magyar nép segélyezésének koordinálásával megbízott ENSZ titkársági részleg vezetője. Az Egyesült Nemzetek Menekült Alapjába a kormányok által folyósított hozzájárulások rendszeresen alatta maradtak az előirányzottaknak. 1955. január elsején 293.450 menekült tartozott a Menekültügyi Főbiztosság felelősségi körébe. A helyzetük rendezésére kidolgozott négyéves program megvalósításához mintegy 16 millió dollárra volt szükség. Az 1955–1958 évekre esedékes összegből azonban mindössze 10,2 millió dollár állt rendelkezésre befizetések és ígervények révén, vagyis több mint 36 % hiányzott.¹¹ A szűkös pénzügyi lehetőségek bénító hatását jól érzékelteti, hogy 1956 őszéig, vagyis csaknem két éves működés után – a francia

⁵ Report of the Intergovernmental Committee for European Migration on the Hungarian Refugee Situation (Ausztria, 1957. december 31.). USA Senate Report, n° 1815.1958, idézi Puskás Julianna: „Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években”, *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. i. m. p. 249.

⁶ Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*, 1. kötet. Budapest, Európa, 1989. pp. 408–409.

⁷ Gil Loescher: *The UNHCR and the World Politics. A Perilous Path*, Oxford-New York, Oxford University Press, 2001. p. 87.

⁸ Loescher: *i. m.* p. 89. Az egyes európai országok második világháború utáni menekülthelyzetének részletes áttekintéséhez lásd: Louise W. Holborn (with the assistance of Philip and Rita Chartrand): *Refugees: A Problem of Our Time. The Work of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1951-1972*, volume I, Metuchen, N.J., The Scarecrow Press, Inc., 1975. pp. 331–346.

⁹ International Refugee Organization [Nemzetközi Menekültügyi Szervezet]: a második világháború okozta tömeges menekültprobléma kezelésére létrehozott ENSZ szakosított intézmény, amely 1946-tól 1952-ig működött.

¹⁰ United Nations – Archives and Records Management Section (New York, a továbbiakban UNARMS): Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People to Pierre Obez, Liaison Officer, Technical Assistance Board (Geneva), Strictly confidential (1956. november 17.), UN-S-445-0197-3.

¹¹ Archives du Ministère des Affaires étrangères (Courneuve, a továbbiakban AMAE): Note de la Délégation française auprès des Nations Unies, New York, *Assemblée générale. XIème session. Point 30: Réfugiés*, no. 37/CES (le 8 octobre 1956), série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3.

Külügyminisztérium elemzése szerint – „semmilyen probléma nem oldódott meg”, még a görögországi menekültek viszonylag csekély nagyságrendű problémája sem. 1955. január elsején 2.700 élt közülük táborokban, egy évvel később pedig még mindig 2.400.¹² Ami viszont az 1956-os magyar menekülteket illeti: az amerikai akadémia számításai szerint egyedül a menekült magyar egyetemisták iskolai költségeire csak az USA-ban több mint 30 millió dollárt költöttek.¹³ A magyar menekültügy megoldására kiadott pénzüsszeg óriásinak tűnik az UNHCR későbbi költségvetéséhez képest is: a menekülteknek nyújtandó nemzetközi segélyezés folytatásával foglalkozó munkacsoport 1958. augusztusi ülésén 1959-re például mindössze 4 millió dollárt javasoltak a szervezet rendelkezésére bocsátani...¹⁴ Mivel magyarázható a magyar menekültbefogadás szinte páratlan sikere?

Az 1951-es genfi Menekültügyi Konvenció¹⁵ létrehozása idején jellemző volt az érzékeny humanitárius attitűd, amely a második világháború szörnyűségeinek megismétlődését mindenképpen meg kívánta akadályozni. Bár a világ továbbra is tökéletlennek tűnt, legalább igyekeztek biztosítani, hogy a nemzetközi közösség tisztességesen bánjon azokkal, akik elnyomás és üldözés miatt menekülteként kénytelenek elhagyni hazájukat. Ezért építették be a menedékhez (asylum) való jogot az alapvető emberi jogok közé az Egyetemes Nyilatkozatba.¹⁶ Határozottan törekedtek arra is, hogy az ENSZ Chartában kifejezett alapvető emberi jogok és szabadságjogok a gyakorlatban meg is valósuljanak. Így szerepel az 1951-es Konvenció Preambulumának első bekezdésében: „... az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Közgyűlés által 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata megerősítette azt az elvet, hogy az alapvető jogok és szabadságok az embereket megkülönböztetés nélkül illetik meg...”¹⁷ A Menekültügyi Konvenciót a gyakorlat során az államok nagy része alapvetően liberális és humanista szellemben alkalmazta.¹⁸ Így például az a tény, hogy a dokumentumban a menekült státus

¹² AMAE: Note de la Direction des Affaires administratives et sociales pour le Secrétariat des conférences, *Réfugiés – Point 30*, no. CA3, très urgent (le 29 octobre 1956), série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3.

¹³ Loescher: *i. m.* p. 87.

¹⁴ AMAE: Comité exécutif de l'UNREF, Rapport sur la première session du Groupe de travail pour la continuation de l'assistance internationale aux réfugiés, du 21 au 27 août 1958, A/AC/79/WP.1/R.10 (1958. szeptember 1.), restreinte, série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4.

¹⁵ A menekültek jogállására vonatkozó 1951. évi ENSZ Egyezmény meghatározza a menekült fogalmát, a menekültek jogait és az államok jogi kötelezettségeit a menekültek felé. Az 1. Fejezet, 1. cikk, A (2) szerint menekült az: „Aki 1951. január 1. előtt történt események következtében faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni...” Forrás: <http://www.unhcr-budapest.org>.

¹⁶ Idézi Ivor C. Jackson: „The 1951 Convention relating to the Status of Refugees: A Universal Basis for Protection”, *International Journal of Refugee Law*, Volume 3, Number 3, 1991. Special Issue: The 1991 Geneva Colloquium. The 1951 Convention relating to the Status of Refugees: Principles, Problems and Potential, Oxford University Press, p. 403. Az ENSZ Közgyűlése által 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 14. cikk, 1. bekezdés: „Minden személynek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.”

¹⁷ Jackson: *i. m.* p. 403.

¹⁸ Jackson: *i. m.* p. 408.

egyéni meghatározása szerepel, nem akadályozta a csoportokra való alkalmazást, amikor ez szükségesnek látszott.¹⁹ Mint ahogyan ez a magyar menekültek esetében meg is történt. Ekkorra ugyanis a nemzetközi jog általánosan elfogadott elve lett, hogy „bona fide” [jóhiszeműen] menekültet nem szabad visszaküldeni abba az országba, ahol veszély fenyegeti: „az Egyesült Nemzeteknek a Hontalan Személyek Jogállásáról 1954-ben tartott Konferenciájának egyhangú határozata... az irányadó. A Konferencia leszögezte a véleményt, hogy a Menekültek Státusáról Szóló 1951-es Konvenció 33. cikkelye annak az általánosan elfogadott elvnek a kifejeződése, mely szerint egyetlen állam sem utasíthat ki vagy fordíthat vissza bármilyen módon valamely személyt olyan területek hatáira, ahol faja, vallása, nemzetisége, valamilyen sajátos társadalmi csoporthoz vagy politikai véleményhez tartozása miatt élete vagy szabadsága fenyegetve lehet.”²⁰ Korának talán legjelentősebb menekültügyi szaktekintélye, a menekültügyi főbiztos vezető jogi tanácsadója, Paul Weis az *American Journal of International Law* 1954. áprilisi számában megerősíti, hogy ez valóban széles körben, szinte egyetemesen elfogadott elv volt.²¹

A magyar menekültek befogadását nagymértékben elősegítette a nyugati társadalom támogató hozzáállása is. Az írott források és a szóbeli közlések egységesen állítják, hogy a magyar felkelők élet-halál harcát feszült, sőt aggódó figyelemmel és kitüntetett szimpátiával kísérő nyugati közvélemény, amelyet sokkolt a Szovjetunió brutális katonai fellépése különleges együttérzéssel fogadta a földjükre érkező menekült magyarokat.²² „Az ötvenhatos magyar emigránsok a forradalom dicsőségének részeseiként és egy a világ bámulatát kiváltó nemzeti felbuzdulás hőseiként érkeztek külföldre. Sok helyütt majdhogynem megtiszteltetésnek vették a magyar szabadságharcosokkal való találkozást, a korábbi elzárkózást és idegenkedést – például Svájcban – a rokonszenv és az együttérzés váltotta fel.”, írta Borbándi Gyula.²³ Ez a hozzáállás nem csupán a hivatalos kormánynyilatkozatokat és a lakosságot jellemezte, de a menekültekkel közvetlen kapcsolatba lépett hatóságok magatartását is. A nyugati világ vezető hatalma, az Egyesült Államok propagandája még 1956-ban is azt a benyomást keltette, hogy a kelet-európai államok sorsa fontos a Nyugatnak, amely, ha alkalom nyílik rá, kész segíteni e térség népeinek, hogy megszabaduljanak a szovjet fennhatóság alól. A „magyar forradalom idején a nyugati közvélemény tehetetlen megdöbbenéssel tapasztalta, hogy egy vasfüggöny mögötti országban... az emberek fellázadtak a szovjet világbirodalom sokszoros túlereje ellen, és életüket, családjukat és egzisztenciájukat veszélyeztetve heroikus, tragikus, a politikai logika szerint irracionális küzdelmet folytatnak a szabadságért. Olyan eszméért, amely a nyugati világ értékei között a legelvontabb, s ugyanakkor a legfontosabb is”, állapította meg Békés Csaba, hozzátéve, hogy a nyugati közvéleménynek fel kellett ismernie, kormányai nem képesek hathatósan

¹⁹ Jackson: *i. m.* p. 409.

²⁰ UNARMS: Letter from Egon Schwelb, Deputy Director, Division of Human Rights to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Aide-mémoire on the attitude of Yugoslavia to the problem of refugees (12 November 1956), UN-S-445-0199-4.

²¹ *Uo.* Az irat az *American Journal of International Law* 1954. áprilisi számára utal, vol. 48, n° 2, pp. 198–199.

²² A francia társadalom reakcióját francia belügyminisztériumi források alapján lásd részletesen Kecskés D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2007. pp. 99–105; *uó.*: „A francia közvélemény reakciója (1956. október–december)”, *Kommentár*, 2006. 5. sz. pp. 16–23.

²³ Borbándi: *i. m.* p. 408.

beavatkozni a szabadság megmentésére a szovjet befolyás alatt álló területeken.²⁴ Így a magyar menekültek érdekében tett kormányzati intézkedéseknek igen nagy volt a társadalmi támogatottsága erősítve az adott kormányok illetve kormányzó pártok pozícióját.²⁵ „A Szabad Világ annyira bőkezűen és őszinte közvetlenséggel válaszolt a magyar menekültek szorult helyzetére, hogy gyors cselekvésre volt szükség, hogy kielégítsék a lehetséges befogadó országok lakosságának lelkesedését.”, állapította meg egy alapos kortárs vizsgálat, amely azt is hangsúlyozta, hogy a társadalom érzelmi azonosulásának döntő szerepe volt a hatóságok befogadási hajlandóságának növekedésében.²⁶

A kedvező nyugati fogadtatásához hozzájárult, hogy a magyar menekültek ideális menekültcsoportként jelentek meg: nagyrészt fiatal, egészséges, jól képzett, egyedülálló férfiak, vagyis szinte azonnal munkába állíthatók voltak.²⁷ Antikommunizmusukhoz nem fért kétség. Márpedig a korabeli nemzetközi menekültügyi rendszer legnagyobb anyagi erővel bíró szponzora, az Amerikai Egyesült Államok elsősorban a kommunista országokból eltávozó, és ennek révén a hidegháború propaganda frontján felhasználható menekültkategoriók iránt érdeklődött.²⁸ Továbbá fehérek voltak, és az egész akkori nyugati világot figyelembe véve nem túl nagy tömegűek.²⁹ A Németországi Szövetségi Köztársaságban például 1956. január elsején 216.000 menekült volt az UNHCR mandátuma alatt – a mintegy 15.000 új magyar menekült befogadása nem hozott számottevő változást.³⁰ Franciaország területén 1956 októberében 375.000 személyt tartottak menekültként nyilván,³¹ így az ott újonnan letelepedett mintegy 10.000 magyar nem számított igazán nagy tételnek. Beilleszkedésüket az is elősegítette, hogy éppen a nagy gazdasági prosperitás kezdetén, a munkaerő iránti fokozódó kereslet idején érkeztek Nyugatra,³² amivel a források egybehangzó tanúsága szerint a kortársak, így a menekültügy illetékes szakemberei is tisztában voltak. „A Világ kedvező gazdasági helyzetben van ezeknek az embereknek a befogadásához”, bátorít

²⁴ Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában* (Második bővített és átdolgozott kiadás), Budapest, 1956-os Intézet, 2006. pp. 132–133.

²⁵ Franciaországban például 1956. november 18-ra a belügyminisztérium aprólékos részletességgel pénzügytési programot szervezett „nemzeti nap a magyar lakosságért” címmel. A magyar menekültügy francia belpolitikai eszközként való felhasználásáról lásd Kecskés D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom...*, pp. 168–172.

²⁶ Archives of the UNHCR (Genf, a továbbiakban AUNHCR): Report of Fact Finding Committee of the Committee on Migration and Refugee Problems on the Hungarian Refugee Program, American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc. (21 April 1958), 6/9/HUN GEN.

²⁷ Loescher: *i. m.* p. 87.

²⁸ Loescher: *i. m.* pp. 51, 53–54.

²⁹ Cseresnyés Ferenc „A nemzetközi menekültjog alkalmazása: Ausztria és az '56-os menekültek”, *Múltunk*, 2007/1. sz. pp. 172–173. A szerző Dietrich Thränhardt tanulmányára („Entwicklungslinien der Zuwanderungspolitik in EG-Mitgliedsländern”, *Zuwanderungspolitik in Europa. Nationale Politiken. Gemeinsamkeiten und Unterschiede*, szerk. Hubert Heinelt, Opladen, Leske+Budrich, 1994, pp. 58–59.) hivatkozva a menekültek nyugati elfogadottságának a hidegháború időszakában három ismérvét különíti el: az antikommunista jelleg kérdését, a „rasszista” szempontot és a „mennyiségi” kritériumot. Cseresnyés megállapítja, hogy az '56-os magyarok antikommunista, fehér és viszonylag nem nagy tömegű menekültként mindhárom kategóriában jó elfogadottsággal rendelkeztek.

³⁰ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11 (A/3585/Rev.1), New York, 1957. p. 14.

³¹ AMAE: Note de la Délégation française auprès des Nations Unies, New York, *Assemblée générale. XIème session. Point 30: Réfugiés*, no. 37/CES (le 8 octobre 1956), série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3.

³² Loescher: *i. m.* p. 87. Cseresnyés: *i. m.* p. 172.

August Rudolph Lindt menekültügyi főbiztos a magyar menekültekkel foglalkozó genfi koordinációs bizottságban 1957 januárjában, mikor a magyar menekültügy megoldására fordítható pénzeszközök és az államok befogadási hajlandósága átmenetileg kimerült.³³ Paul Weis, a főbiztos vezető jogi tanácsadója mondta e testület 1957. május 6-i ülésén: „a kedvező gazdasági körülményeknek köszönhetően a helyzet a legtöbb országban kielégítőnek tekinthető; a menekültek fokozatosan az egyes országok állampolgáraival azonos jogot kapnak a munkára.”³⁴ A belga kormánynak az ENSZ főtitkárához 1957. decemberben küldött levelében szerepel: „úgy tűnik, hogy négy-öt hét alatt jóformán az összes menekült munkát talál, és beilleszkedik a belga közösségbe”.³⁵ Az UNREF Végrehajtó Bizottság 1958. januári ülésén a brit képviselő felszólalása szerint az Egyesült Királyságban található tizenötezer magyar menekült közül csupán hatszáz van munka nélkül.³⁶ Franciaországban a Belügyminisztérium 1957. december 15-i dátummal készített utoljára statisztikát a magyar menekültekről. 1958. első hónapjaitól ugyanis úgy vélték, hogy „Minden új magyar menekült a francia közösségbe integrálódottnak tekinthető...”³⁷ Egy kortárs tanulmány felidézi, hogy az Egyesült Államokbeli New Jersey-ben felállított Camp Kilmer elnevezésű központi befogadó állomásra sok nagy ipari cég eljött, hogy képzett menekülteket szerződtessen. Mindenféle érdekcsoport, a szórakoztató ipart is beleértve, ellátogatott Kilmerbe.³⁸ A magyarok elhelyezkedési esélyeit tovább növelte, hogy más menekültek és vendégmunkások a Földközi-tenger térségéből ekkor még nem jelentek meg a nyugati országokban.³⁹

Az Észak-atlanti Szövetség egykor titkos dokumentumaiból azonban kiderül, hogy a magyar menekültek sorsát oly pozitívan befolyásoló nemzetközi döntések háttérében a legdöntőbb tényezőként a nyugati kormányok erőteljes politikai akarata húzódik meg: a tagországok, különösen a NATO meghatározó ereje, az Egyesült Államok a magyar

³³ Archives of the United Nations Office in Geneva (Genf, a továbbiakban: AUNOG): Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the third meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 10 January 1957, restricted (15 January 1957), GI/30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January-11 November 1957).

³⁴ AUNOG: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the ninth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 6 May 1957, restricted, HCR/SVA/SR.9 (10 May 1957), GI, 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees) Jacket n° 2 (11 January-11 November 1957).

³⁵ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Humanitarian activities to assist the Hungarian people. Note by the Secretary-General. Replies received from 18 December 1956 to 10 January 1957, 2. Belgium (18 December 1956), (A/3464), distribution: General (10 January 1957), UN-S-445-0200-1.

³⁶ Archives du Comité international du Croix Rouge (Genf): Service de l'information, Office européen des Nations Unies à Genève, communiqué de Presse No REF/402, Septième session du Comité exécutif de l'UNREF, Séance de l'après-midi, lundi 13 janvier 1958 (13 janvier 1958), B AG 234 094-001.

³⁷ AUNHCR: Lettre de Henri Trémeaud, Délégué pour la France, Office du Haut-Commissaire pour les réfugiés à Colmar, Conseiller juridique, *Statistiques des nouveaux réfugiés hongrois en France*, HCR/P – 44 (le 28 février 1958), 20-HUN-FRA Statistics – Hungarian refugees in France (February 1957-February 1958).

³⁸ AUNHCR: Report of Fact Finding Committee of the Committee on Migration and Refugee Problems on the Hungarian Refugee Program, American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc. (21 April 1958), 6/9/HUN GEN.

³⁹ Cseresnyés: *i. m.* p. 172. A szerző továbbá kifejti: „A munkaerőpiacon lényegében még nem volt konkurencia. Amikor azután a verseny a hatvanas évek elején kibontakozott, a magyarok már meglehetősen komoly előnnyel rendelkeztek: strukturálisan integrálódtak, beszélték a befogadó ország nyelvét, befejezték szakiskolai vagy egyetemi tanulmányaikat. Előnyük tehát szinte behozhatatlan volt.”

menekültek tömeges befogadásában hatalmas nemzetközi propagandalehetőséget látott a szovjet blokk államaival szemben vívott ideológiai küzdelemben.⁴⁰ Az Észak-atlanti Tanács 1957. április 24-i ülésén jóváhagyott jelentés ajánlásai felszólították a tagállamok kormányait, hogy növekvő számban fogadjanak be magyar menekülteket Jugoszláviából és Ausztriából, és vállalják azok letelepítésének költségeit is. Továbbá vegyenek részt azokban a már megkezdett intézkedésekben, amelyek arra irányultak, hogy a magyar menekültek mindegyike eljusson 1957 végéig az általa választott országba. Végül pedig, hogy bőkezűen válaszoljanak az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának és az Európai Vándorlás Kormányközi Bizottságának (ICEM) a magyar menekültek telepítéséhez szükséges pénzalap összegyűjtésére irányuló felhívására.⁴¹

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete fontos kérdésként kezelte a magyar forradalom menekültjeinek megsegítését. A Szövetség tagjai nagyban hozzájárultak az érdekekben végrehajtott nemzetközi humanitárius akció sikeréhez. Az Egyesült Államok kormánya például az ENSZ felhívására 5 millió dollárt adott erre a célra 1956-ban. A magyar menekültek túlnyomó többsége valamely NATO-országban telepedett le, ahol számos kedvezményben részesült. Noha az ENSZ és annak szervezetei kezdeményezték és irányították a humanitárius programokat, együttműködve az Európai Vándorlás Kormányközi Bizottságával, a Vöröskereszt Társaságok Ligájával és magánszervezetekkel, mindenek előtt a NATO-államok bőkezű adományai tették lehetővé e programok végrehajtását. A NATO szerepe ebben a nemzetközi akcióban tehát abban állt, hogy intézkedésekre ösztönözte a tagállamok kormányait a menekültek segélyezése ügyében, és felhívott e lépések összehangolására is. Ugyanakkor a szovjet propaganda esetleges vádjaival szembeni védekezés miatt – egy 1956. decemberi amerikai javaslat ellenére – az Észak-atlanti Szövetség nem hozta nyilvánosságra a magyar menekültüggyel összefüggő tevékenységét.⁴²

A Szovjetunió által dominált keleti és az Egyesült Államok vezette nyugati blokk „hidegháborús” szembenállásának viszonyai között ugyanis a magyar menekültek kérdése is a két tábor „békés ideológiai harcának” része lett. Amikor nyugati oldalon arról beszéltek, hogy a Nyugat erkölcsi felelősséggel tartozik a menekültek felé, azt a tényt hangsúlyozták, hogy „a magyar üzemi munkások és egyetemisták alkották a jelenlegi rendszerrel [vagyis a Kádár-kormány] szembeni ellenállás fő központját. Ők álltak az októberi forradalom élén”.⁴³ A Nyugat politikai és erkölcsi vereségeként élték volna meg, ha a magyar menekültek tömegesen hazatérnek a „szabad világba” való beilleszkedésük esetleges nehézségei miatt. Az ideológiai tényező fontosságát az a tény is bizonyítja, hogy a NATO Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának már az 1956. december 18-i, a magyar menekült egyetemistákkal foglalkozó első ülésén Nagy-Britannia képviselője megjegyezte, hogy mivel a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség központja Budapesten van, a Magyarországról menekült egyetemisták kitűnő helyzetben vannak ahhoz, hogy muníciót adjanak az

⁴⁰ A NATO-ban a magyar menekültek befogadásával kapcsolatban folyó egyeztetésekről lásd Kecskés D., *Franciaország és a magyar forradalom*, pp. 236–240.

⁴¹ NA: Procès-verbal de la réunion du Conseil atlantique tenue au Palais de Chaillot, Paris, le 24 avril 1957, à 10 heures 15 minutes, C–R (57)25 (29 avril 1957).

⁴² NA: Procès-verbal de la réunion du Comité de l’information et des relations culturelles tenue au Palais de Chaillot, Paris, le 18 décembre 1956 à 15 heures, AC/52–R/67 (8 janvier 1957).

⁴³ NA: Rapport du Comité de l’information et des relations culturelles, *Etudiants hongrois réfugiés*, C–M (57)89 (1er juin 1957).

ellenpropagandának ezzel a szervezettel és a következő Moszkvában tartandó Világifjúsági Találkozóval szemben.⁴⁴ A nyugati vezetők a magyar menekültek fogadásának bőkezű megszervezésekor figyelembe vették lakosságuknak a levert forradalom iránt tanúsított spontán rokonszenvét és szolidaritását is. Amikor azután ez az érzelmi hullám alábbhagyott, a NATO Tanácsa felkérte a szövetséges kormányokat, hogy mozgósítsák országaik közvéleményét, és ne hagyják abba a magyar menekültek érdekében tett erőfeszítéseiket. A közvélemény azonban mit sem tudott a párizsi Chaillot Palotában, a szövetség akkori főhadiszállásán a kulisszák mögött titokban folyó egyeztető munkáról. A magyar menekültek érdekében folytatott pénzgyűjtés, valamint az ezzel szorosan összefüggő információs tevékenység és propaganda kampány látható központi szereplője ugyanis nem a NATO, hanem az Egyesült Nemzetek Szervezete volt. A világszervezet fellépésének nemzetközi jogi megalapozását a magyar menekültek segélyezésére felhívó ENSZ Közgyűlési határozatok jelentették. Az ENSZ legfőbb tanácskozó és döntéshozó szerve már a menekültválság első napjaiban állást foglalt „a magyar nép humanitárius megsegítése mellett”, ami a magyarországi lakosság és a magyar menekültek segélyezését egyaránt magában foglalta.⁴⁵

Az 1956-os forradalom leverését követően Magyarországot elhagyó mintegy 200 ezer honfitársunk legnagyobb többségének sikeres nyugati befogadásában jelentős szerepet játszottak az ENSZ-család intézményei, főként a New York-i Titkárság és a genfi székhelyű Menekültügyi Főbiztosság. A menekültprobléma kezeléséhez szükséges pénz összegyűjtéséből, kezeléséből és felhasználásának szervezéséből egyaránt kivették részüket. A nemzetközi segélyakció dokumentálása túlnyomórészt rájuk hárult. Az ENSZ Közgyűlés adakozási felhívásainak támogatására elindított komplex médiakampányuk pedig a világ minden tájára eljuttatta az Ausztriában és Jugoszláviában összezsúfolódott menekülttömeg szükségének hírért.

Az illetékes ENSZ szervezetek, különösen az UNHCR információs tevékenységét egyértelmű nemzetközi elismerés övezte. A közgyűlési határozatok által számára kijelölt feladatokat nagy alaposággal hajtotta végre. A felméréseket és számításokat, amelyeket a Menekültügyi Főbiztosság elvégzett például a menekültek szükségleteivel kapcsolatban, az illetékes nemzetközi intézmények, az ENSZ Menekült Alap és a Titkárság kiindulópontnak tekintették.⁴⁶ A menekültügy által érintett nemzetközi fórumokon, így a Közgyűlésben, annak 3. Főbizottságában és az UNREF Végrehajtó Bizottságában is a kormányok képviselőinek egyértelmű dicsérete fogalmazódott meg: „Popper úr (Egyesült Államok) ... kifejezte az Albizottság háláját a főbiztos és csapata felé azért a hozzáértésért, amellyel oly sok fejtörést

⁴⁴ NA: Procès-verbal de la réunion du Comité de l'information et des relations culturelles tenue au Palais de Chaillot, Paris, le 18 décembre 1956 à 15 heures, AC/52-R/67 (8 janvier 1957).

⁴⁵ Már a szovjetek magyarországi beavatkozását elítélő 1956. november 4-én elfogadott első ENSZ közgyűlési határozat (1004 (ES-II)) foglalkozik a magyar válság humanitárius vetületével – felkérve a főtítkárt, hogy „a megfelelő szakosított intézmények vezetőivel konzultálva sürgősen tájékozzódjon a magyar nép élelmiszer-, gyógyszer- és más hasonló ellátmányt illető szükségleteiről, és a lehető leggyorsabban tegyen jelentést a Közgyűlésnek”. Lásd: az ENSZ Közgyűlés 564. teljes ülése, 1956. november 4. Magyarul megjelent: *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia*. Szerk. Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2006. p. 119.

⁴⁶ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 2.

okozó problémát előadtak számukra”, olvashatjuk az ENSZ Menekült Alap Állandó Program Albizottsága 1957. január 25-i ülésének összefoglaló jegyzőkönyvében.⁴⁷

Az ENSZ Titkárság Sajtó Osztályának aktív és erőteljes részvétele a világszervezet pénzgyűjtési erőfeszítéseinek támogatására új jelenségnek tekinthető. „Mivel a közgyűlési határozat kifejezetten arra utasít bennünket, hogy azonnal és a későbbiekben is felhívásokat küldjünk mind a kormányoknak, mind az NGO-knak a menekültek megsegítése érdekében, ez távolodást jelent a szokásos pénzgyűjtés-ellenes politikánktól.”, szögezte le már a sajtóhadjárat tervezésekor Duckworth-Barker sajtóügyi főmunkatárs.⁴⁸ A világszerte jelenlévő ENSZ információs központok felhasználása az adakozás elősegítésére szintén újdonságnak számított.

A Menekültügyi Főbiztosság már a magyar menekültválság előtt felismerte a pénzgyűjtés érdekében kifejtett médiatevékenység jelentőségét. Az UNREF Végrehajtó Bizottsága harmadik ülésén 1956. május 23-án engedélyezte, hogy az UNHCR 13.300 dollárt költsön olyan információs tevékenységre, amelynek célja a közvélemény érdeklődésének felkeltése volt a menekültprobléma iránt, valamint a Főbiztosság által szervezett programok pénzügyi támogatásának megszerzése. E pénzösszeget azután valóban kiadványok, fényképek, filmek és rádióadások készítésére fordították, együttműködve az ENSZ Sajtó Osztályával, valamint rádiós és televíziós társaságokkal.⁴⁹ Tudunk a New York-i DPI és az UNHCR közös médiaakciójáról még a magyar menekülttömeg Nyugatra érkezése előtti időből is: 1956 októberében fotósorozatot és riportot kívántak készíteni Belgiumba készülő olaszországi menekültekről fényképre véve az áttelepülés minden mozzanatát.⁵⁰ Bizonyára a magyar menekültválság során szerzett tapasztalatok is hozzájárultak a Menekültügyi Főbiztosság információs koncepciójának kikristályosodásához: „Az UNHCR által megvalósuló nemzetközi segélyakciók végrehajtása a kormányoktól vagy magán forrásokból származó hozzájárulásoktól függ. Ezért külön erőfeszítést kellett tenni a hivatalos körök és a közvélemény informálására egyaránt, tájékoztatást adva a Főbiztosság által megoldandó menekültproblémák alakulásáról. Ezen az információs feladaton túl, amelyet az UNHCR az ENSZ sajtó szolgálataival széles együttműködésben végez, a Főbiztosság különösen törekszik a pénzalapok gyűjtésére.”⁵¹

⁴⁷ UNARMS: United Nations Refugee Fund, Executive Committee, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Provisional summary record of the seventy-second [?] meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 25 January 1957, restricted (1957. jan. 25.). UN-S-445-0199-11.

⁴⁸ UNARMS: Interoffice memorandum from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Val J. G. Stavridi, Director External and Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York, Attached documentation on Hungarian relief (1956. nov. 27.). UN-S-445-0195-7.

⁴⁹ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 22.

⁵⁰ AUNOG: Lettre de Stanley J. C. Wright, Conseiller chargé de l'Information à Paul Ladame, Chef p.i. du service de l'Information du Comité intergouvernemental pour les Migrations européennes (1956. okt. 24.). G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General).

⁵¹ AMAE: Comité exécutif du programme du Haut-Commissaire, Première session spéciale, Évaluation des programmes, 1959–1964, A/AC.96/25/Rev.1, générale (1959. júl. 6.). Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4.

Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadásának különleges sikerét – amint fentebb kimutattuk – számos tényező együttesen magyarázza. A második világháború borzalmaira emlékező humanitárius érzület, ezzel összefüggésben a menekültek jogainak egyre pontosabb és határozottabb megfogalmazása éppúgy hozzájárult, mint a levert forradalommal mélyen együtt érző nyugati lakosság támogató hozzáállása. Az 56-os emigráció munkaerő-piaci szempontból különlegesen kedvező összetétele találkozott a „csodákat” produkáló nyugati gazdasági fellendüléssel. A döntő elemnek mindazonáltal a NATO-kormányok politikai akaratát tekinthetjük, amely – a szovjetekkel vívott ideológiai csata okán – a közvélemény érzelmi azonosulásának hanyatlása után is erőteljesen támogatta a magyar menekültprobléma felszámolását. A menekültválság megoldásának pénzügyi alapja ugyanis túlnyomó részben kormányzati forrásokból, és elsősorban az Észak-atlanti Szövetség államaiból származott. A kormányzati hozzájárulások jelentőségét jól érzékelteti, hogy a magyar menekültek ausztriai ellátásának költségeit döntően az egyes kormányok által az ENSZ-hez és más szervezetekhez befizetett összegek fedezték. A magánszervezetek felajánlásai bár jelentősek voltak, de az egészhez képest csupán járulékos jellegűek lehettek.⁵²

Mindazonáltal a pénzügyítési erőfeszítések nemzetközi jogi felhatalmazással (az ENSZ Közgyűlés határozatai) bíró koordinációja, a humanitárius szükségletek és tevékenységek szakszerű és megbízható dokumentálása, valamint a pénzügyítési felhívások támogatására professzionálisan megszervezett és lebonyolított médiakampány révén az ENSZ intézményrendszere jelentősen hozzájárult a nyugati kormányzati akarat kiformalódásához és sikeres megvalósulásához.

⁵² AUNOG: United Nations General Assembly, UNREF Executive Committee, Fourth Session, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Report on the Fourth Session of the Standing Programme Sub-Committee, Geneva, 23–28 January 1957, A/AC.79/53, A/AC.79/PSC/5, general (1957. jan. 28.). G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957).

V. Kitekintés: a jövőben várható további publikációk

1. Két éven belül akadémiai doktori értekezést és monográfiát kívánok készíteni az UNHCR és az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása témakörben. Ezért ezúton kérem, hogy a jelentésben foglaltak alapján született minősítést az OTKA kiegészítő eljárásban később módosítsa (figyelembe véve a később megjelent közleményeket).
2. Ezt követően – a hatalmas összegyűjtött forrásanyag felhasználásával – tanulmányok és monográfia megírását tervezem Magyarország és az ENSZ kapcsolatáról.